

TÜRK EDEBİYATINDA ESMÂ-İ HÜSNÂ ŞERHLERİ VE İBN-İ İSÂ-YI SARUHÂNÎ'NİN ŞERH-İ ESMÂ-İ HÜSNÂ'SI

Prof. Dr. Ali YILMAZ*

Orta-Asya'da Ahmed-i Yesevî ve Hakîm Süleyman Ata ile başladığı kabûl edilen dînî-tasavvufî Türk edebiyatı, Türklerin göçüp yerleşmesinden sonra Anadolu'da da kendini göstermiştir. Anadolu'ya gelen müslüman Türkler, tasavvufun buralarda da yayılmasını sağlamışlar ve kısa zamanda eski tarikatlarının tekkelerini ve çeşitli kollarını kurarak fethedilen her yere ulaştırmışlardır. Anadolu'daki bu gelişmelere paralel olarak tekke edebiyatı da aynı şekilde gelişmiştir. Tekkelerde yetişen şâirler, kalabalık halk topluluklarına hitabederek, sâde ve güzel bir dille şiir ve ilâhîler söylemişlerdir. Böylece Anadolu'da da, zengin ve kuvvetli bir dînî tasavvufî edebiyet kurulmuştur. Bu edebiyatın Anadolu'da kuruluşunun öncülere, Orta-Asya'dan gelen dervişlerdir. Bunlar, Ahmed-i Yesevî'nin ve diğer Yesevî şâirlerin Türkçe şiir ve ilâhîlerini de getirmişlerdir. Zamanla Anadolu'da da, Orta-Asya'dakilere benzer şâirler ortaya çıkmışlardır. Bunların ilk temsilcileri Ahmed-i Fakîh (h. VII-VIII y.y./m. XIII-XIV. y.y.) Şeyyâd Hamza (h. VII/m. XIII. y.y.) ve Yûnus Emre (öl.: 720/1320 ?) gibi sûfî şâirleri bu edebiyatımızın kuvvetli şâirlerdir.

İşte bu şekilde temeli atılan dînî edebiyatımız, Osmanlı Devleti'nin kurulmasından sonra, onun gelişmesine paralel olarak gelişmiş, genel edebiyat gibi, yeni yeni türlerin ortaya çıkmasıyla zenginleşmiştir.

Osmanlıların kurulup gelişmesinden sonra kendini gösteren klasik edebiyatımızın en belirgin genel vasfı az veya çok dînî bir karakter taşımasıdır. "Din dışı" edebiyat olarak nitelendirilen Divân edebiyatının birçok klâsik eseri incelendiğinde, konularının çoğunun dîne ve dînî değerlere ait olduğu görülebilmektedir¹. Ayrıca birçok şâirimiz ile, diğer sahalarda eser yazmış birçok ilim adamı ve kalem erbâbı müstakil dînî eserler ortaya koymuşlardır.

Bizim esas olarak üzerinde durmak istediğimiz bu müstakil dînî edebî eserlerdir. Bu eserleri : a) Cenâb-ı Allâh'la ilgili olanlar, b) Hz. Peygamberle ilgili olanlar, c) Diğer dînî konularla ilgili olanlar, şeklinde genel bir tasnife tâbi tutabiliriz.

Cenâb-ı Allâh'la ilgili olan dînî eserlerimiz tek tek şiirler ve müstakil eserler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tek tek şiirler tevhidler ve münâcâtlardır. Bu tür şiirler genellikle, divân şâirlerimizin divânlarının başında bir veya iki-üç şiir şeklindedir. Ayrıca uzun müstakil şiirlere de rastlanabilmektedir. Fakat esas müstakil eser hâlindeki Cenâb-ı Allâh'la ilgili şiirler Esmâ-i Hüsnâ şerhleridir.

Esmâ-i Hüsnâ şerhleri dînî edebiyatımız çerçevesinde, önemle üzerinde durulmuş türlerden biridir. Kur'an-ı Kerîm'de Cenâb-ı Allâh'ın güzel isimlerinin olduğu, O'na o güzel isimlerle duâ edilmesinin gerektiği belirtilir. Ayrıca bir hadîs-i şerifde², Allâh'ın bu isimlerinin ezberlenip sayılması ile cennete gireceği müjdesi verilmektedir. İşte bunlar şâirlerimize ilham kaynağı olmuş ve Allâh'ın güzel isimleri şerhedilerek edebî eserler meydana getirilmiştir.

Esmâ-i Hüsnâ şerhleri ilk önce Araplarda başlamış, daha sonra İranlılarda ve Türklerde de devam etmiştir. Türk, edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ şerhi yazan birçok yazar vardır. Bunlardan biri de, "İbn-i İsâ" diye bilinen İlyas b. İsâ-yı Saruhânî'dir.

İbn-i İsâ, Allâh'ın 99 ismini manzum olarak şerhettiği müstakil bir eser meydana getirmiştir. İbn-i İsâ'nın **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ** isimli bu manzum eseri, Türk edebiyatı içinde en çok tanınan ve en çok yayılan Esmâ-i Hüsnâ şerhi olmuştur. Kütüphanelerimizde birçok elyazması nüshası vardır.

1. Esmâ-i Hüsnâ

"Esmâ-i Hüsnâ" veya Arapça söylenişi ile "el-Esmâü'l-Hüsnâ"³, sözlük anlamı olarak "en güzel isimler" demektir. Ancak bu tamlama Cenâb-ı Allâh'ın isimleri için özel isim olmuş ve ıstılâh hâline gelmiştir.

* C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dekanı

¹ Örnek olarak bkz. Cemal Kurnaz, **Hayâlî Bey Divanı Tahfîli**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987; M. Nejat Sefercioğlu, **Nev'î Divanı Tahfîli**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

² Bu âyet ve hadisler üzerinde ileride durulacaktır.

³ Bu ibârenin bazan "Esmâü'l-Hüsnâ" şeklinde, Arapça isim tamlaması yapısında kullanıldığı görülmektedir. Bu kullanılış şekli Arapça dilbilgisi kurallarına aykırıdır, dolayısıyla anlamı da yanlış olmaktadır. "Hüsnâ", "en güzel" anlamına gelen bir sıfattır. Arapça'da sıfat olan bir kelime ile, belirtilen şekilde isim tamlaması yapılamaz. O

Bilindiği üzere, Cenâb-ı Allâh'ın güzel isimleri (Esmâ-i Hüsnâ)'sı vardır. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de çeşitli âyet-i kerîmelerde belirtilmiştir. Allah Taâlâ, yüce zâtını bizlere tanıtırken şöyle buyurmaktadır :

® AĒ «€ «€€ «€»«– «€Ā'Ē– €A «€ "Ā«j ĺ
Ā« €È «€"ĀĒ« Ē «€ – Ē ĀĒ «€€"Ī" «€Ō€

"O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allâ'dır. En güzel isimler (el-Esmâü'l-Hüsnâ) O'na mahsustur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedir. O gâlibdir ve her şeyi hikmeti uyarınca yapandır. "⁴ _

"A«j «€O"EE €€EA

"En güzel isimler (el-Esmâü'l-Hüsnâ) Allâh'a mahsustur. O'na o isimlerle duâ ediniz... "⁵ _

Diğer bir âyet-i kerîme de şöyledir :

® €€ « €Ē« «€€A Ē « €Ē« «€–OAE IO«Ī A«

"De ki : İster Allâh diye, ister Rahmân diye duâ edin. Çünkü en güzel isimler (el-Esmâü'l-Hüsnâ) O'na mahsustur. "⁶

€A €«O AĒ €A «€ "Ī

"Allah, kendisinden başka ilâh olmayandır. En güzel isimler O'na mahsustur. "⁷

Görüldüğü gibi bu âyetlerin hepsinde en güzel isimlerin (el-Esmâü'l-Hüsnâ) Allah'a mahsus olduğu belirtilmekte, ancak sayı verilmemektedir. Meşhur hadis kitaplarında şu hadîs-i şerîfte bu isimlerin 99 adet olduğu belirtilmektedir :

"Şüphesiz Allâh'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onları esberleyip, mânâsını düşünerek onun kadar sayarsa⁸, cennete girer. "⁹

Aynı hadîsin Tirmizî ve İbn-i Mâce'deki metninden sonra Allah'a mahsus olan bu isimler de sayılmıştır. Burada sayılan isimler şunlardır : Allâh (c.c.), er-Rahmân, er-Rahîm, el-Melik, el-Kuddûs, es-Selâm, el-Mü'min, el-Müheymin, el-Azîz, el-Cebbâr, el-Mütekebbir, el-Hâlık, el-Bâri', el-Musavvir, el-Gaffâr, el-Kahhâr, el-Vehhâb, er-Rezzâk, el-Fettâh, el-Alîm, el-Kâbız, el-Bâsit, el-Hâfid, er-Râfi', el-Muizz, el-Müzill, es-Semî', el-Basîr, el-Hakem, el-Adl, el-Latîf, el-Habîr, el-Halîm, el-Azîm, el-Gafûr, eş-Şekûr, el-Aliyy, el-Kebîr, el-Hafîz, el-Mukît, el-Hasîb, el-Celîl, el-Kerîm, er-Rakîb, el-Mücîb, el-Vâsi', el-Hakîm, el-Vedûd, el-Mecîd, el-Bâis, eş-Şehîd, el-Hak, el-Vekîl, el-Kavî, el-Metîn, el-Velî, el-Hamîd, el-Muhsî, el-Mübdi', el-Muîd, el-Muhyî, el-Mümît, el-Hayy, el-Kayyûm, el-Vâcid, el-Mâcid, el-Vâhid, el-Ehad, es-Samed, el-Kâdir, el-Muktadir, el-Mukaddim, el-Muahhir, el-Evvel, el-Âhir, ez-Zâhir, el-Bâtın, el-Vâlî, el-Müteâl, el-Birr, et-Tevvâb, el-Muntekım, el-Afüvv, er-Raûf, Mâlikü'l-Mülk, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksit, el-Câmi', el-Ganî, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârr, en-Nâfi', en-Nûr, el-Hâdî, el-Bedî', el-Bâkî, el-Vâris, er-Reşîd, es-Sabûr¹⁰

bakımdan, ya "Esmâ-i Hüsnâ" şeklinde Farsça tamlama olarak, ya da "el-Esmâü'l-Hüsnâ" şeklinde Arapça tamlama olarak kullanmak gerekmektedir.

⁴ Haşr LIX, 24.

⁵ A'râf VII, 180.

⁶ İsrâ XVII, 110.

⁷ Tâhâ XX, 8.

⁸ Bu şekilde tercüme için bkz. Ali Osman Tatlısu, **Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi**, Ankara 1972, s. 13, 14.

⁹ Buhârî, **Sahîh**, Tevhîd, 12; Şurût, 18; Daavât, 83; Müslim, **Sahîh**, Tevhîd, 5; Tirmizî, **Sünen**, Daavât, 83; İbn-i Mâce, **Sünen**, Duâ, 10.

¹⁰ Burada Allah'ın 99 ismi sayılmış olmakla beraber, Allâh'ın isimlerinin 99'dan ibârit olmadığı ve başka isimlerinin de olduğu kabul edilir.

Bir hadîs-i şerîfde de, "*Ey Allâh'ım! Sana en güzel isimlerlerinin hepsiyle duâ ederim...*"¹¹ buyurulmuştur.

2. Esmâ-i Hüsnâ'nın Havâssı

Allâh'ın isimlerinin her birinin lugat mânâsı vardır. Bu isimler Cenâb-ı Allâh'ın kudretinin değişik şekillerde tecellîlerinin isimleridir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu isimler, hemen hemen her yerde taşıdığı mânâyâ uygun ve Cenâb-ı Allâh'ın kudretinin tecellîsini ifâde edecek tarzda kullanılmıştır. Müslümanlar Cenâb-ı Allâh'dan bir dilekte bulunacakları zaman veya duâ edecekleri zaman genellikle Allâh'ın isimlerinden bazılarını zikrederek dilekte bulunurlar ve duâ ederler. Meselâ, bol rızık istemek için O'nun Rezzâk olduğunu, günahlarını afvetmesini diledikleri zaman O'nun Rahîm, Gafûr ve Afüvv olduğunu vurgularlar; çok bunaldıklarında O'nun Vâsi' ismiyle kendilerine ferahlık nasib etmesini dilerler. Bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Zaten yukarıda verdiğimiz İsrâ sûresi 110. âyette de, "ister Allâh diyerek, ister Rahmân diyerek" duâ edilebileceği belirtilmiştir. Buradan dilek ve duânın, amacına göre Allah'ın isimlerinden biri seçilerek yapılabileceğini düşünmek mümkündür.

Bu kelime ve lugat mânâları dışında Esmâ-i Hüsnâ'nın her birinin ayrı bir özelliğinin olduğu kabul edilir. Bazı dileklerin ve istenilen şeylerin yerine gelmesi, duâların kabul edilmesi için, ya da bazı sıkıntıların gitmesi, hastalıkların geçmesi ve buna benzer hususlar için Allâh'ın bazı isimlerinin belli miktarlarda zikredilmesi gerektiğine, ya da o miktarlarda zikredildiği zaman istenilenin yerine geleceğine inanılır. İşte buna "Esmâ-i Hüsnâ'nın havâssı (hususiyetleri, özellikleri)" denir. Esmâ-i Hüsnâ'nın bu özelliklerini anlatan bazieserler de yazılmıştır. Bunlardan bazıları şu eserlerdir :

1. Şeyh Şihâbüddîn et-Tebrîzî, **Havâssu Menâfii Esmâi'llâhi Taâlâ**, Süleymaniye Kth. Serez Bl. No. : 347/2, vr. 47a - 48a,

2. Nahîfî, **Şerh-i Şâfi ez-an Nahîfî**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kth., M. Con. Bl. No. : 695, vr. 41b - 51a.

3. İmâm Şebrâvî, **Şerhu Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ ve Havâssuhâ**, Mısır 1304/1886.

Halk arasında Esmâ-i Hüsnâ'nın havâssı meselesi oldukça yaygındır. Hattâ halk arasında, elden ele dolaşan, bu husuları anlatan kitaplar vardır. İnsanlar derdlerinden kurtulmak, sıkıntılarını atlatabilmek, dilek ve arzularının yerine gelmesini sağlamak amacıyla bunlardan istifâde etme yolları ararlar. Halk arasında dolaşan bu eserlerden birisi de **Kenzü'l-Havâss**¹² isimle eserdir. Bu kitapta Esmâ-i Hüsnâ'nın havâssı genel olarak şöyle anlatılmaktadır :

"İşbu Esmâ-i Celîle-i Hüsnâ'yı her gün sabâh namâzını müteâkib okuyan kimse dünyâ ve âhirette azîz olur. Azâb-ı kabrden, cehenneme duhûlden mahfûz olup cennete girer.

Herhangi bir maksad-ı hayriyye ve kazâ-yı hâcet niyyeti ile Esmâ-yı Hüsnâ'yı sülüs-i ahîr-i leytle kırkbir def'a okuyup, ba'dehû dergâh-ı Kâdıyü'l-hâcât'dan taleb ider ise, o hâceti bi-izni'llâhi taâlâ revâ olur.

Her gün sabâh namâzını müteâkib Esmâ-i Hüsnâ'yı kırâat iden kimse o gün akşama kadar ve akşam namâzını müteâkib kırâat iden kimse de o gece sabâha kadar şerr-i şeytândan ve bi'l-cümle belâ ve kazâdan emîn ve mahfûz olur."¹³

Adı geçen eserde her ismin havâssı ayrı ayrı anlatılmaktadır. Bunlardan sâdece ikisini örnek olarak vermek istiyoruz :

"el-Kerîm İsm-i Celîli :

1. "Yâ Kerîm" ism-i şerîfinin zikrine muvâzabet iden kimseye Cenâb-ı Hak, müşkilâtsız rızık ihsân buyurur. Dûçâr-ı fakr u zarûret olan kimse bu zikri i'tiyâd idinür ve bâb-ı Kâdıyü'l-hâcât'a kalben ilticâ eder ise o fakr u zarûretten kurtulur. Eğer, "Yâ Kerîm, Yâ Vehhâb ve Yâ Ze't-tavl" sûretinde zikr iderler ise te'sîrât-ı acîbesi pek çabuk müşâhede olunur.

2. Vefk-ı şerîfini yazup üzerinde taşıyan kimse metâlibiniñ bilâ-müşkilât müyesser olduğunu görerek kendi de dûçâr-ı hayret olur. Bu vefk-ı celîli hâmil bulunan ve her gün ala's-Sabâh, 48 def'a "Yâ Kerîm" zikriyle iştigâl iden zâtın rızkı bol olur. Cenâb-ı Hak anı niam-i zâhire vü bâtnasına nâil kılar.

Ba'z-ı ulemâ-yı havâss bu ismi şerîfin vefkını bu sûretle tanzîm itmişlerdir."¹⁴

¹¹ İbn-i Mâce, a.g.e., Duâ, 9; Mâlik b. Enes, **Muvatta'**, Şi'r, 12.

¹² Seyyid Süleymân el-Hüseynî, **Kenzü'l-Havâss (Keyfiyyet-i Celb ü Teshîr)**, Cem'iyet Kth. neşri, Tevsî-i Tâat Matbaası, 1332/(1916).

¹³ Seyyid Süleymân el-Hüseynî, a.g.e., s. 27.

¹⁴ Seyyid Süleymân el-Hüseynî, a.g.e., s. 108, 109.

"el-Müntakım ism-i celili :

1. Bu ism-i celilü'l-kadri zikre muvâzabet iden kimse bir zâlimiñ zulmünden ve şerr-i a'dâdan masûn ve mahfûz olur. Her gün 602 def'a "Yâ Müntakım" okuyan zâta bir kimse fenâlık idemez.

2. Bir zâlim-i müstehak ve fâsık-ı elîkiñ helâki için bir kimse tenhâ bir mahalde târet-i kâmile ile kibleye müteveccihen oturup, 2636 def'a "Yâ Müntakım" didikden soñra, "Ey Müntakım-ı Cebbâr, fülân b. fülândan inîtkâmımı al." diye duâ ider ve bunu yedi gece birbirini müteâkib icrâ eyler ise zâlim-i müstehak helâk olur.

3. Bu ism-i şerîfiñ vefkını bir kurşun levha üzerine yazup, üzerine 603 def'a "Yâ Müntakım" okuduktan soñra sar'aya mübtelâ olan kimseniñ üzerine ta'lîk olunur ise, bi-izni'llâhi taâlâ marîz ifâkat bulur. Aña musallat olan cin muhterik olur."¹⁵

İbn-i İsâ'nın babası için yazdığı manâkıbnâmede, Şeyh İsâ'nın insanlara bazı dileklerinin yerine gelmesi için bazı isimlerin zikrini tavsiye ettiği anlaşılmaktadır :

Akhisar'da Şeyh İsâ'nın komşusu olan bir karı-koca arasında geçimsizlik zuhûr eder. Neredeyse ayrılacak noktaya gelmişlerdir. Fakat iki kız ve üç oğul sâhibi olan anne ayrılmak istememektedir. Kocasından habersiz Şeyh İsâ'ya durumu anlatır. O da kadına, her gün, 614 def'a "Yâ Halîm Yâ Şekûr" okumasını tavsiye eder. Kadın, bunları okumaya başlar ve devâm eder. Günler geçtikçe kocası yumuşar ve araları gittikçe düzelir. Fakat bu sefer kadın geçimsiz hâle gelir. Bunun üzerine kocası kadından habersiz Şeyh'e durumu anlatır ve nasıl düzelebileceğini sorar. Şeyh İsâ, ona da, günde, 744 kere "Yâ Muktedir" okumasını tavsiye eder. O da bu tavsiyeye uyarak her gün belitilen sayıda, "Yâ Muktedir" ismini okur. Günler geçtikçe kadın düzelir ve böylece yuva yıkılmaktan kurtulur¹⁶.

3. Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri

Hadiscilerce mevzû kabul edilen bir haber¹⁷ şâirlerimizi çok sayıda manzum ve mensur "kırk hadis tercümeleri" yazmaya sevketmiştir¹⁸. Bunun gibi, yukarda zikrettiğimiz âyet ve hadislerdeki bazı hususlar da Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinin yazılmasının temelini oluşturmuştur.

Haşr sûresi 24. âyette, en güzel isimlerin Allâh'a mahsus olduğu belirtildikten sonra, "Göklerde ve yerde olanlar O'nun şânını yüceltmektedirler." ifâdesi yer alıyor. A'râf sûresi¹⁸⁰. âyette de, yine en güzel isimlerin Allâh'a mahsus olduğunun beyânından sonra, "O'na o isimlerle duâ edin." buyurulmuştur. İbn-i Mâce ve **Muvatta'** hadîsinde belirtildiği üzere, Peygamberimiz de, " o isimlerin hepsiyle duâ" etmiştir. Diğer hadîs-i şerîfte de, Esmâ-i Hüsnâ'yı ezberleyip sonuna kadar sayanın cennete gireceği müjdesi verilmiştir. İsrâ sûresi 110. âyette de Allâh'ın hangi adı anılarak duâ edilirse edilsin farketmeyeceği özellikle vurgulanmıştır.

İşte bütün bu teşvik ve müjdeler, müslümanlar arasında, özellikle de târifatlarda ve tasavvuf erbâbı arasında Esmâ-i Hüsnâ zikrine özel bir önem verilmesine vesîle olduğu gibi, kalem erbâbına ve şâirlere de ilhâm kaynağı olmuş ve Esmâ-i Hüsnâ ile ilgili birçok eser vermelerinin sebebini teşkil etmiştir. Bu meyânda çok sayıda manzum ve mensur Esmâ-i Hüsnâ şerhinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlk Esmâ-i Hüsnâ şerhleri Arapça ve mensur olarak yapılmıştır. Bu şerhlerin büyük bir kısmı Arap âleminde ve Arap olanlar tarafından yapıldığı gibi, önemli bir kısmı da Arap âleminin dışında ve Arap olmayanlar tarafından yazılmıştır.

Tesbit edebildiğimiz Arapça Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinin, mensur olanlarından önemli bazılarını, sêdece isim olarak şöyle sıralayabiliriz :

1. Ebû Bakr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî (öl.: 458/1065), **Kitâbu Esmâ'i'llâhi ve"-s-Sifât.**

2. Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hüseyin el-Kuşeyrî (öl.: 465/1072), **Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ.**

3. Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî (öl.: 505/1111), **el-Maksadü'l-Esnâ fî Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ.**

4. İbn-i Berrecân Ebu'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdurrahmân b. Muhammed el-İşbilî el-Endelûsî (536/1141). **Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ.**

5. Fanrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî (öl.: 606/1209), **Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ.**

6. Sadrüddîn Muhammed b. İshâk el-Konavî (öl.: 672/1273), **Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ.**

¹⁵ Seyyid Süleymân el-Hüseynî, a.g.e., s. 154.

¹⁶ Bkz. İbn-i İsâ, **Menâkıb-ı Şeyh Mecdüddîn**, vr. 23a, 23b.

¹⁷ Bu konuda bkz. Ali Yılmaz, "Edebiyatımızda 'Kırk Hadis'ler", **İlim ve Sanat**, sayı : 15, Eylül-Ekim 1987, İstanbul, s. 85 - 88.

¹⁸ Bkz. Abdülkadir Karahan, **İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama Tercüme ve Şerhleri**, 2. baskı, Ankara 1991.

7. Abdullâh b.Ömer el-Beyzâvî (685/1286), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
8. Şeyh İmâm Süleymân et-Tilemsânî (öl.: 690/1291), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
9. Ali b. Şihâbüddîn el-Hemedânî (öl.: 786/1384), **Şerhu'l-Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ (Hakâyıku'l-Esmâ)**.
10. Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî (öl.: 816/1413), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
11. Ubeydullâh b. Muhammed es-Semerkandî (öl.: 953/1546), **Şerhu'l-Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ**.
12. Aliyyü'l-Kârî Nürüddîn Ali b. Sultân Muhammed el-Herevî (1010/1601), **er-Rütbetü'l-Ulyâ fi Şerhi'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.¹⁹

Arapça manzum Esmâ-i Hüsnâ şerhleri de şunlardır :

1. Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî ed-Deyrûtî (öl.: 921 /1515), **Manzûmatü Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ**.
2. Handânî (XVI. y.y.), **Kasîdatü'l-Esmâi'l-Hüsnâ (Kasîde-i Esmâü'l-Hüsnâ alâ-Tertîbi'l-Hurûfi ve Menâzili'l-Kamer)**.
3. Abdülganî en-Nablûsî (1143/1731), **Manzûmatü Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ**.
4. es-Seyyid Mustafâ el-Bekrî (1162/1749), **Manzûmatü Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ**.
5. Haşmet Efendi (Haşmet b. Abbâs-ı Pîrânî) (1182/1768), **Manzûme-i Ta'rîfâtü'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
6. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Adevî ed-Darîr (öl.: 1201/1786), **Manzûmatü Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ (et-Teveccühü'l-Esnâ bi-Nazmi Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ)**.
7. Ahmed b. Süleymân el-Evrâdî (öl.: 1275/1858), **Manzûmatü Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ**.
8. Sa'd-ı Bâz (öl.: 1289/1872), **Manzûmatü Esmâi'llâhi'l-Hüsnâ**.²⁰

Farsça olarak da Esmâ-i Hüsnâ şerhleri yapılmıştır. Bunlardan tesbit edilebilenler şunlardır :

Mensur olanlar :

1. Çarhî Ya'kûb b. Osmân (öl.: 851/1447), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
2. Abdurrahmân Ahmed el-Câmî (Molla Câmî) (öl.: 898/1492), **Muammâ-yı Câmî (Risâle-i Muammâ-yı Nefise)**.
3. Yazarı belli olmayan **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
4. Yazarı belli olmayan başka bir **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.

Manzum olanlar :

1. Hüseyin b. Muhammed el-Hüseynî eş-Şîrâzî (Mîr Hüseyin) (öl.: 904/1499), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
2. Nasrullâh Riyâzî-i Şîrâzî, **Esmâü'l-Hüsnâ**.²¹

Esmâ-i Hüsnâ şerhleri Türk edebiyatında epeyce çoktur. Bunların bir kısmı mensur olduğu halde, birçokları manzum olarak yapılmıştır. Bunlardan önemli bulduklarımızı sâdece yazar ve eser adıyla zikretmek istiyoruz.

Mensur olanlar :

1. Sinânüddîn-i Yûsuf (Sinân Paşa) (öl.: 891/(1486), **Tazarru'-nâme**.
2. Abdullâh-ı Simâvî (Şeyh-i ilâhî) (öl.: 893/(1487), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**.
3. Şeyh Şa'bân-ı Velî (öl.: 976/1568), **Vird-i Settâr ve Tercümesi**.
4. Ebu's-Suûd el-İmâdî (öl.: 982/1574), **Duâ-nâme-i Ebu's-Suûd**,
5. Muhammed Niyâzî-i Mısrî (öl.: 1105/1693), **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ Risâlesi**.
6. Muhammed İbrâhîm. **Şerhu'l-Esmâi'l-Hüsnâ**, İstanbul 1326/1908.
7. Mehmet Hamdi Erdem, **Esmâü'l-Hüsnâ (Tanrının Güzel İsimleri Şerhi)**, İstanbul 1945.
8. M. İhsan Oğuz, **Şerhu Risâle- Esmâü'l-Hüsnâ**, Kastamonu 1963.
9. Ali Osman Tatlısu, **Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi**. Bu şerhin birçok baskısı yapılmıştır. (Elimizdeki Yağmur Yayınları, İstanbul 1982, 7. baskıdır.)
10. Metin Yurdagür, **Allâh'ın Sıfatları (Esmâü'l-Hüsnâ)**, İstanbul 1984. ²²

¹⁹ Bunlarla birlikte yazarı belli olan ve olmayan diğer Arapça mensur Esmâ-i Hüsnâ şerhleri hakkında geniş bilgi için bkz. H. İbrahim Şener, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar**, basılmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1985. s. 47 v.d..

²⁰ Bunlar hakkında geniş bilgi için bkz. H. İbrahim Şener, a.g.e., s. 61 v.d..

²¹ Geniş bilgi için bkz. H. İbrahim Şener. a.g.e., s. 65 v.d..

Manzum olanlar :

1. Şeyhoğlu Mustafâ, (öl.: 804/1401), **Manzûm Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ**.
2. Hüseyin b. Ahmed-i Sirozî 1000/1591), **Esmâ-i İlâhî Kasîdesi**.
3. Dervîş Subhî-i Burusavî (X y.y.), **Mukaddime-i Der-iktizâ-i Şerh u Nazmü'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ**.
4. Hâkim Seyyid Muhammed Efendi (öl.: 1184/1770), **Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi**.
5. Trabzonî Ahmed Şâkir Paşa (öl.: 1234/1818), **Ravd-ı Verd (Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi)**, İstanbul 1328/1908.
6. İsmâîl Sâdık Kemâl b. Muhammed Vecîhî Paşa (öl.: 1310/1892), **Âsâr-ı Kemâl (Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ)**, İstanbul 1284/1867.
7. İbrâhîm-i Cûdî (1345/1926), **el-Kenzü'l-Esnâ fi- Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ**, Trabzon 1325/1907.
8. Bıçakçı-zâde İsmâîl Hakkı b. Osman (öl.: 1352/1933), **Esmâü'l-Hüsnâ'nın Nazmen Tefsîri**.
9. Enver Tuncalp, **Allah'ın Güzel İsimleri (Esmâü'l-Hüsnâ)**, Ankara 1960.
10. Veli Recâi Velibeyoğlu, **Esmâü'l-Hüsnâ (En Güzel İsimler)**, Mucur 1962.
11. Mehmet Topkaya, "Esmâü'l-Hüsnâ", **Diyânet Gazetesi**, 76/3, 81/10, 83/2, 84/4, 86/9, 87/9 88/7, 89/5, 223/13, 224/13, 225/13, 226/5, 228/14, Ankara, 1973-1980.
12. Hamdi Efendi, **Münâcât ve Manzum Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi**.²³

Görüldüğü üzere, gerek mensur, gerekse manzum Esmâ-i Hüsnâ şerhi geleneği İslâm âleminin edebiyat çevrelerinde oldukça rağbet görmüş bir meşgale alanı olmuştur. Sadece yazar ve eser isimlerini yazdığımız bu Esmâ-i Hüsnâ şerhlerine, yeni kaynak ve kütüphâne taramalarıyla birçok yeni ilâvelerin yapılabileceğinden hiç şüphe yoktur.

Bir örnek olması bakımından **Osmanlı Müellifleri** isimli kaynak eserimizde yapılan bir tarama neticesinde tesbit edilmiş olan Esmâ-i Hüsnâ şerhlerini, sâdece yazar ve eser ismi ile takdim etmek istiyoruz :

1. Ebû Abdullâh Muhammed Muhyiddîn b. Süleymân Rûmî-i Kâfiyeci (öl.: 879/1474), **Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ** (II, 5).
2. Lâmiî Çelebi (öl.:938/1331-32), **Şerh-i Muammâ-yı Esmâ-i Hüsnâ, Mir'âtü'l-Esmâ ve Câm-ı Cihân-nümâ** (II 493).
3. Bahâüddîn-zâde Muhyiddîn Muhammed Efendi (öl.:951/1544), **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ** (I, 41).
4. İbn-i İsâ-yı Saruhânî (öl. 967/1559-60), **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ** (I, 18).
5. Selâmî Mustafa Efendi (öl.: 993/1585), **Risâletü'r-Reşâd fû Tahkîki Sebîli's-Sedâd** (I, 8).
6. Subhî Muhammed Ali Çelebi (öl.: h. X/m. XVI. y.y.), **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi** (II, 284).
7. Muhammed Muhyiddîn-i Gülşenî (öl.: 1014/1605-06), **Risâle fi-Beyâmı Esmâi Hüsnâ** (I, 163).
8. Zeynelâbidîn b. Halîl Efendi (öl.: 1056/1646). **Zeynü'l-Bedûr Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ** (III, 219).
9. Muhammed Niyâzî-i Mısrî, **Şerhu'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ** (I, 173). (Bu, yukarıda da zikredilmişti.)
10. Haşmet Efendi, **Esmâ-i Hüsnâ Manzûmesi** (II, 141). (Yukarıda zikredilmişti).
11. Hâkim Seyyid Muhammed Efendi, **Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi** (I, 142). (Yukarıda da zikredilmişti.)
12. Lutfullâh b. Muhammed-i Erzurûmî (öl.: 1202/1287-88), **Meâricü'n-Nûr fi Şerhi'l-Esmâ'i'l-Hüsnâ** (I, 12).
13. Trabzonî Şâkir Ahmed Paşa, **Ravd-ı Verd (Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi)** (II, 265). (Yukarıda zikredilmişti.)
14. İbrâhîm Nûrüddîn Efendi (öl.: 1260)/1818-19), **Ferâidü'l-Leâlî fi-Şerhi Esmâ'i'l-Müteâlî** (I, 38).
15. Muhammed Rüstem Râşid Efendi (öl.: 1280/1863-64), **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi** (I, 77).
16. Muhammed Şerîf Efendi (1308/1890-91), **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi** (I, 340).
17. Süleymân Hakkı Efendi (1315/1897-98), **Esmâ-yı Hüsnâ Manzûmesi** (I, 330).²⁴

4. İbn-i İsâ'nın Esmâ-i Hüsnâ Şerhi

²² Bunlar hakkında geniş bilgi ve daha başka mensur Esmâ-i Hüsnâ şerhleri için bkz. H. İbrahim Şener, a.g.e., s. 121 v.d..

²³ Bu Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinin nüshaları, muhtevâları ve diğer özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz. H. İbrahim Şener, a.g.e., s.128 v.d..

²⁴ Bu liste, Arş. Gör. Zülfikar Güngör tarafından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde (Ank. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak) Türk-İslâm Edebiyatı Yüksek Lisans öğrencisi iken hazırladığı bir seminer çalışmasından alınmıştır.

Yukarıda **Osmanlı Müellifleri**'nden yapılan tarama sonunda ortaya çıkan listede de görüldüğü gibi, edebiyat târihimiz içinde yer alan Esmâ-i Hüsnâ şârihlerinden biri de, XVI. y.y. Osmanlı ilim adamı, mutasavvıf ve yazarlarından, Bayramiyye tarîkatı şeyhi İbn-i İsâ-yı Sarûhânî'dir²⁵. Onun **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ** isimli eseri, Allâh'ın 99 isminin manzum olarak şerhidir.

Şerh, "açma, ayırma; açıklama; en ince noktalarına kadar ele alıp anlatma" gibi mânâlara gelir. İbn-i İsâ da bu eserinde Allâh Tââlâ'nın güzel isimlerinin her birini ayrı ayrı ele alarak, o mübârek ismin anlamına uygun olarak nasıl tecellî ettiğini, insanların dünyâda karşılaştıkları ve karşılaşılabilecekleri hâdiselerin kendileri için hayra dönmesini ve sıkıntılardan kurtulmalarını, belli sayılarda zikrederek nasıl sağlayacaklarını anlatmaktadır.

Eserin ismi **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**'dır. Ancak bazı elyazması nüshalarında, **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi, Yâdigâr-ı Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, Şerâit-i Esmâ-i Hüsnâ, Esmâ-i Hüsnâ Hakkında Manzûme Şerhi, Havâssu'l-Esmâ-i'l-Hüsnâ** şeklinde değişik yazılmış olanları da vardır.

a Edebiyatımız İçindeki Yeri

İbn-i İsâ'nın **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**'sı, yukarıda Türk edebiyatındaki Esmâ-i Hüsnâ şerhlerine örnek olabilecekleri sıralarken görüldüğü gibi, bu türdeki örneklerden birdir. İbn-i İsâ'dan bahseden kaynaklarda, sâdece onun böyle bir eserinin mevcûdiyeti belirtilmiş, hakkında başka bir bilgi verilmemiş ve herhangi bir değerlendirme de yapılmamıştır. Sâdece **Bahrü'l-Velâye**'de, "sekizyüz beyit" olduğu belirtilmiştir²⁶. Yakın zamana kadar başka bir değerlendirme yapıldığına rastlayamadık.

Bunlara rağmen, İbn-i İsâ'nın bu manzum şerhinin en meşhur Esmâ-i Hüsnâ şerhi olduğu anlaşılmaktadır. Zîrâ, basılmamış olan bu eser, kütüphanelerimizde en çok nüshası bulunan Esmâ-i Hüsnâ şerhidir. Nüshalarının bu şekilde çok olması onun halk arasında yaygın olarak okunmuş olduğunu göstermektedir.

Merhum Âmil Çelebioğlu, bir eserinde bu şerhi, Kânûnî devrinde yazılmış dînî mesnevîlerden biri olarak zikrettikten sonra, "sekizyüz kûsur beyit civârındaki" bu manzûmeyi, "Devrinde ve daha sonraki devirlerde sahasında tanınmış eserlerdendir." şeklinde takdîm ediyor²⁷. Merhum Çelebioğlu bir makâlesinde ise, bu eseri, Türk edebiyatında manzum Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinin en önemli ve en meşhur örneği olarak takdîm ediyor²⁸. Yine merhûm Âmil Çelebioğlu, başka bir makâlesinde bu şerhi şu şekilde değerlendiriyor : "Türk kültür ve edebiyat tarihinde bilhassa ulûm-ı hafîyye veya ulûm-ı garîbe (gizli ilimler, garip ilimler, occult sciences) nev'inden eserleriyle meşhur olan İlyas b. Mecdüddîn İsâ-yı Sarûhânî'nin 948/1541'de tamamladığı dokuzyüze beyit civârındaki ve mesnevî tarzındaki **Esmâ-yı Hüsnâ Şerhi**, sahasının tanınmış eserlerindendir."²⁹

İbn-i İsâ'nın eserinin günümüzde yapılmış başka bir değerlendirmesini göremedik.

b. Yazılış Gâyesi ve Sebebi

²⁵ İbn-i İsâ'nın asıl adı İlyas'tır. Ancak babası Necdüddin İsâ'yı Akhisâsî'ye izafeten "İbn-i İsâ" (İsaoğlu) diye tanınmıştır. 902/1496'da Akhisar (Manisa)'da doğmuştur. Akhisar, o sırada livâ olan Saruhan'a bağlı bir kasaba olduğu için "Sarûhânî" nisbetiyle anılır. Doğduğu yer ve memleketi olan Akhisar'a nisbet edilerek "Akhisâr" diye de anılır.

İbn-i İsâ, nerelerde olduğu belli olmamakta beraber medreselerde okumuş ve "ulûm-ı resmiyyeyi tahsîl" ederek yetişmiştir. "Ulûm-ı garibe" denilen cifr, havâs, vefk ve ilm-i nucûm gibi hususlarda özel bir ihtisasa sahip olduğu belirtilir. Çok şiir yazmış ve bu şiirlerinde tasavvufî konulara ağırlık vermiştir.

İbn-i İsâ, Bayramiyye tarikatının Akşemseddin yoluyla gelen Şemsiyye kolunun Tennûriyye şubesine mensuptur. Kendisinin sonra "İseviyye" adıyla yeni bir kol haline gelmiştir. Ancak bu kolun İbn-i İsâ'dan sonra nasıl devam ettiği belli değildir.

İbn-i İsâ adına, kütüphanelerimizde hepsi el yazması ondört adet kitap mevcuttur. Bunlardan birisi de **Şer-i Esmâ-i Hüsnâ**'dır.

İbn-i İsâ için bkz. İbn-i İsâ, **Menâkıb-ı Şeyh Mecdualdin**, İstanbul Belediyesi Ktb, Osman Ergin Yazmaları Bl. No: 323; Kâtip Çelebi, **Süllemü'l-Vusûl**, vr. 2946; a.g.y., **Keşfü'z Zünûn**, I, 913; 11, 1108, 1253, 1270; Müstakim-zâde, **Mecelletün Hisâb**, vr.. 406; Ömer Rıza Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin**, II, 315; Bursalı Mehmet Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, I, 18.

²⁶ Bkz. Köstendilli Süleyman Şeyhî, **Bahrü'l-Velâye**, vr. 172a. Şerhin beyit sayısı üzerinde ileride durulacaktır.

²⁷ Bkz. **Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı**, s. 85.

²⁸ Bkz. "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", **Şükri Elçin Armağanı**, Ankara 1983, s. 156.

²⁹ Bkz. "Kültür ve Edebiyatımızda Allah (c.c.)", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, sayı : 1, İstanbul 1994, s. 42.

İbn-i İîsâ, eserini yazışındaki gâyesini açıkca yazmamışsa da, yukarda zikrettiğimiz âyet ve hadislerdeki tavsiye ve müjdelerle, isimlerin havassı hakkındaki kanâatlerin böyle bir eseri yazmasının temel gâyesi olabileceği açıktır.

Bu şerhi yapmasına babası ve şeyhi olan Mecdüddîn İîsâ'nın tavsiyesi sebep olmuştur. İbn-i İîsâ, bunu eserinin başında şu şekilde belirtir :

Tuş oldu çeşme sırr-ı Şeyh 'İîsâ
Didi nazm eyle turma şerh-i Esmâ

Yeterken kudretüñ söze çü bülbül
Bu gül-zâr içre eyle sen de gulgul

Gözüñ aç h'âb-ı gafletden uyana
Dimâguñ işbu bûylardan boyana

Ola kim mevt ire gafletde cânâ
Mecâl irişmeye nutka zebâna

Cevâ vü serden semâ' itdi anı cân (***)
Neşâtundan semâ' itdi hemân ân

Çobân bu sözleri hôş eyledi gûş
Neşâtundan hemân-dem eyledi cûş

Uyandı uyhudan göz açdı çün rûh
Ki gaflet olmuşiken anda matrûh

Çevirdi mâ-sivâdan rûyî ila'llâh
Şürû' itdi münâcât itmeğe ân-gâh

(13-20)

c. Yazıldığı Târih

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ 848/(1541) senesinde yazılmıştır. Bunu İbn-i İîsâ, eserinin sonunda, şerhin tamamlandığını belirten kısımda şu şekilde ifade etmiştir :

Tamâm oldu kitâb el-hamdü li'llâh
Ümîzdür ki ola makbûl-i dergâh

Tokuzyüzkırksekiz oldukda hicret
Bu nazma irdi Hak'dan 'avn ü nusret

(866, 867)

Buradaki târih C ve D nüshalarında "Tokuzyüzkırksekiz" yerine "Tokuzyüz kırkdört" (944/1537-38) olarak geçmektedir. Nüshaların çoğuna uymayan bu değişikliğin nereden kaynaklandığını bilmiyor ve bir istinsah hatâsı olarak kabul ediyoruz.

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'nın 848/(1541) senesinde tamalanmış olduğu buradan anlaşılacakla berâber, hangi ayda olduğuna dâir bilgi yoktur. Ancak İbn-i İîsâ'nın şeyhi ve babası Mecdüddîn İîsâ'nın tavsiyesi ile, şerh işine, ilkbaharda, bir Nevruz gününde başladığını belirtmiştir. Güzel bir bahar tasviri olan bu kısım şöyledir :

Nazar ideridüm Esmâ'ya bir rûz
Bu rûza rağm iderdi 'îd-i nev-rûz

İrişmişdüm o gün bir mürğ-ı zâra
Seherde başladıydı mürgi zâra

Şu deñlü zîvar irişdi cihâna
Cihân dönmişdi hey'etde cinâna

Zümürürd hil'atin giymişdi eşcâr ;
Komişlar başlarına tâc-ı envâr

Hubûb ideridi lutfuñ nesîmi
Düşerdi yir yüzine her na'îmi

Pür olmuşdı bu 'âlem her nevâdan
Per açmışlardı bülbüller yuvadan

Açılmışdı o dem bâb-ı felekler
İrişmişdi cihâna her dilekler

Gül açılmışdı bitmişdi sipergam
Ki bülbül gulgulu götürdi hem gam

İrişmişdi kamu gam-gîne şâdî
Dañi bulmuşdı kayd ehli güşâdî

Benefşe yâsemîn sûsen semen-ber
Öyünmişler idi hem lâle âb-her

Öterdi kumriler her bir tarafda
Şakırdı tûtiler her bir gurefde

(1 - 11)

d. Nüshaları

İbn-i İsâ-yı Saruhânî'nin **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**'sı basılmamıştır. Buna karşılık birçok elyazması nüshası mevcuttur. Bu da, bu şerhin ne kadar çok rağbet gördüğünü ve sahasının en meşhur eseri olduğunu göstermektedir.

Bu elyazması nüshalardan Ankara Millî Kth.'de bulunanları tanıtacağız ve tesbit edebildiğimiz diğer nüshaların sâdece yerlerini belirtmekle yetineceğiz³⁰.

1. Ankara Millî Kth. Yz. A. 488

(**Manzûm Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**)

Özellikleri : Harekeli nesih yazı. esmer su yolu fligranlı kağıt; ser-levha müzehheb nakışlı, altın yaldızlı, ser-kûşe meşinden, şemseli sahtiyan cilt.

Vr. sayısı : 33.

Ölçüleri : 187 - 130 / 130 - 85 mm.

Satır sayısı : 14.

Müstensihi : Muhammed Dede b. Şükrullah Halife.

İstinsah tarihi : Belli değil.

2. Ankara Millî Kth. Yz. A. 864

(**Yâdigâr-ı Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**)

Özellikleri : Büyük çoğunluğu harekeli nesih yazı. Krem rengi yerli kağıt; oldukça güzel tezhibli; mihrâbiyeli, altın yaldız cetvelli, çürük vişne rengi meşin cilt.

Vr. sayısı : 26.

Ölçüleri : 165 - 103 / 120 - 66 mm.

Satır sayısı : 17.

Müstensihi : Belle değil.

³⁰ Ankara Millî Kütüphane'deki bu nüshaların edisyon kritiği yapılarak tarafımızdan karşılaştırmalı bir metin ortaya çıkarılmıştır. Bu çalışma yayımlanmak üzere hazır durumdadır.

İstinsah tarihi : Belli değil.

3. Ankara Millî Kth, Yz. A. 3189/1

(**Yâdigâr-ı Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**)

Özellikleri : Nesih yazı; kenar çizgileri ve başlıkları kırmızı. Arma fligranlı kağıt, yıldız şemseli, meklepli, siyah meşin cilt.

Vr. sayısı : 30 (1b-30a)

Ölçüleri : 205 - 138 / 150 - 90 mm.

Satır sayısı : 17.

Müstensihi : Osman Dede

İstinsah tarihi : 1173/(1759-60), Ruscuk.

4. Ankara Millî Kth. Yz. A. 4187/1

(**Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**)

Özellikleri : Ta'lik kırmızı yazı; kenar çizgileri ve başlıklar kırmızı. Üç ay fligranlı kağıt; şirâzesi bozuk, siyah meşin cilt.

Vr. sayısı : 30 (1b-30a).

Ölçüleri : 210 - 150 mm. Yazılar başka bir eserin kenar boşluklarına yan olarak yazılmıştır.

Satır sayısı : Muhtelif.

Müstensihi : Belli değil.

İstinsah tarihi : 1044/(1634-35).

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, sayfa kenârlarındaki boşluklara oldukça düzensiz bir şekilde yazılmıştır. Ortada (vr. 1-35), **Kitâbü'l-Melhane** isimli bir eser vardır. Her ikisinin yazısı da birbirine yakın gözükmekte ise de, kenardaki daha soluktur ve ayrı kalemlerden çıktığı anlaşılmaktadır. Ortadaki metinde târih yoktur.

Bu cilde vr. 38b-54b arasında, **Rûz-nâme** başlıklı bir takvîm vardır. Vr. 50b'de 4 Şevvâl 967 târihi yazılıdır. Baştaki **Kitâbü'l-Melhane** ile bunların yazıları ve kağıtları farklıdır. Sonradan bir araya getirilerek ciltlendiği anlaşılmaktadır.

5. Ankara Millî Kth. Yz. A. 2733 .

(**Esmâ-i Hüsnâ Şerhi**)

Özellikleri : Bozuk nesih yazı; ilk 5 vr. harekesiz, 6. vr.'tan itibaren harekeli. Beyaz, kılıç fligranlı kartonumsu kağıt. Ciltsizdir. Yaprakların birbirleriyle irtibatları kopmuş, dağılmayı önlemek üzere pelür kağıdı geçirilmiştir. Baş tarafı eksiktir. Bir kısmının kaybolduğu anlaşılmaktadır.

Vr. sayısı : 13.

Ölçüleri : 176 - 128 / 157 - 100 mm.

Satır sayısı : 13 (bazı s.lar 14).

Müstensihi : Belli değil.

İstinsah tarihi : Belli değil.

6. Ankara Millî Kth. Yz. a. 3796

(**Esmâ-i Hüsnâ Şerhi**)

Özellikleri : Harekesiz nesih yazı. Sarımtırak, üç hilâl fligranlı kağıt; başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Sayfa kenarları, bazan her ismin şerhinin arası ve şerhlerin sütun araları altın yıldızlı. Ortalar ikişer sıra olmak üzere, yıldız çizgileri ayrıca siyah çizgilerle sınırlandırılmış. Ciltsizdir. Cildi dağılmış ve 1. vr.'tan itibaren epeyce bir kısım kaybolmuştur. 1. vr. tamâmen kopuktur ve sayfa ebâd ile satır sayısı diğerlerinden farklıdır.

Vr. sayısı : 13.

Ölçüleri : 220 - 160 / 155 - 80 mm.

Satır sayısı : 19.

Müstensihi : Belli değil.

İstinsah tarihi : Belli değil.

7. Ankara Millî Kth. Yz. A. 4468/12.

(**Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**)

Özellikleri : Ta'lik kırmızı yazı. Taç fligranlı kağıt. Başlıklar ve çizgiler kırmızı mürekkeble yazılmış. Sırtı kahverengi meşin, yeşil bez cilt.

Vr. sayısı : 11 (vr. 99b-110b).

Ölçüleri : 175 - 95 mm. Metin, başka bir eserin kenarlarındaki boşluklara düzensiz bir şekilde yazılmıştır.

Satır sayısı : Muhtelif.

Müstensihi : Süleymân b. el-Hâc Mahmûd el-Artvînî.

İstinsah tarihi : 1119, Şevvâl ayı ortası / (1708, Ocak ayının yaklaşık 10. günü).

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'nın içinde bulunduğu mecmûa bir cönk şeklindedir. İçinde bazılarının başı ve sonu belli olmayan çok çeşitli yazılar vardır. Birçok yerinin belli bir satır düzeni de yoktur, satırlar çeşitli yönere uzanmıştır.

8. Ankara Millî Kth. Yz. A. 2856/1.

(Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ)

Özellikleri : Nesih yazı. Arma fligranlı kağıt; başlıklar ve çizgiler kırmızı; şemseli, köşebentli, şirâzesiz meşin cilt.

Vr. sayısı : 27 (1b-27b).

Ölçüleri : 245 - 170 / 173 - 90 mm.

Satır sayısı : 17.

Müstensihi : Muhammed b. Hüseyin-i Köstencevî (vr. 33a).

İstinsah târihi : 23 Receb (10)54/(25 Eylül 1644).

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'nın içinde bulunduğu mecmûanın vr.28a-33a arasında, "**Hâzâ Kitâb-ı Mekşûf-ı Müşkilât-ı Lugat-ı İnşâ**" başlıklı bir sözlük; vr. 33b'de, Muhammed isimli bir zâtın, "**Ehl-i Sünnet İle Ehl-i Mu'tezile'nin Muhâsabeleri**" başlıklı bir risâlenin 1. sayfası; vr. 34a-35a arasında çeşitli şairlerin ilâhîleri; vr 35b'de Muhammed Es'ad'a âit, "**Tefsîru Âyeti'l-Kürsî**"nin 1. sayfası; vr. 36a-50b arasında, "Kapı Kethudâsı'ndan" diye başlayan, "Kethüdâya" ve "Efendimize" şeklinde çeşitli başlıklarla devâm eden mektuplar yer almaktadır.

9. Ankara Millî Kth. Yz. A. 2153/5 .

(Şerâit-i Esmâ-i Hüsnâ)

Özellikleri : Nesih yazı. Ayyıldızlı taç fligranlı kağıt; başlıklar ve çizgiler kırmızı; sırtı ve kenarları kahverengi meşinle kaplı karton cilt.

Vr. sayısı : 9.

Ölçüleri : 195 - 137 / 123 - 67 mm.

Satır sayısı : 13.

Müstensihi : Belli değil.

İstinsah târihi : Belli değil.

İçinde yer aldığı mecmûada, vr. 1B-8a arasında, Arapça sarf-nahiv bilgileri; vr. 9b-22a arasında, müellifi ve ismi belli olmayan, Kur'ân'la ilgili bir risâle; vr. 23a-26a arasında bir tecvîd; 27b-34b arasında **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**'nın kenârında çeşitli şiirler; vr. 35a-36b'de çeşitli yazılar bulunmaktadır.

10. Pof. Dr. Cemal Kurnaz'da bulunan nüsha.

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'nın bu nüshası bir mecmûa içindedir. Bu mecmûa Prof. Dr. Cemal Kurnaz'da iken, Ankara Millî Kth.'ye teslim edilmiştir. Fakat henüz kataloglara geçmediği için mecmûayı incelemek mümkün olmamıştır. Biz karşılaştırmamızı, Sayın Kurnaz'ın elinde iken alınmış sûretinden yaptık.

Özellikleri : Nesih yazı.

Vr. sayısı : 25.

Ölçüleri :

Satır sayısı : 21.

Müstensihi : Belli değil.

İstinsah târihi : 1009/1600-01.

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'nın Ankara Millî Kth. dışındaki kütüphanelerimizde bulunan diğer nüshalarından tesbit edebildiklerimiz şunlardır :

1. Topkapı Sarayı Müzesi Kth. No. : 3629.
2. Kayseri Râşit Efendi Kth. N.o : 1325.
3. Bayezit Devlet Kth. Bâyezit Bl. No. : 7910.
4. İstanbul Süleymaniye Kth. Lala İsmail Bl. No. : 730.
5. Bayezit Devlet Kth. Bayezit Bl. No. : 1375.
6. Hacı Selimağa Kth. Kemankeş Bl. No. : 315.
7. İst. Ü. Merkez Kth. TY Bl. No. : 3487.

8. İstanbul Üniversitesi Merkez Kth. TY Bl. No. : 7243.
9. İstanbul Üniversitesi Merkez Kth. TY Bl. No. : 2310.
10. İstanbul Üniversitesi Merkez Kth. TY Bl. No. : 3417.
11. İstanbul Üniversitesi Merkez Kth. TY Bl. No. : 7231.
12. İstanbul Üniversitesi Merkez Kth. TY Bl. No. : 7272.
13. Tercüman Gazetesi Kth. No. : 170.
14. Tercüman Gazetesi Kth. No. : 319.
15. Bayezit Devlet Kth. Veliyyüddîn Efendi Bl. No. : 3222.
16. İstanbul Süleymaniye Kth. Lâleli Bl. No. : 3724.
17. İstanbul Süleymaniye Kth. Tâhir Ağa Tekkesi Bl. No. : 590.
18. İstanbul Belediye Kth. Osman Ergin Yazmaları Bl. No. : 1328.
19. İstanbul Belediye Kth. Osman Ergin Yazmaları Bl. No. : 1402.
20. İstanbul Belediye Kth. Osman Ergin Yazmaları Bl. No. : 1467.
21. İstanbul Süleymaniye Kth. Hacı Mahmud Efendi Bl. No. : 3629.
22. İstanbul Süleymaniye Kth. Lâleli Bl. No. : 1591.
23. İstanbul Süleymaniye Kth. Esad Efendi Bl. No. : 3700.
24. İstanbul Süleymaniye Kth. Hacı Mahmud Efendi Bl. No. : 3629.
25. İstanbul İstanbul Millet Kth. Ali Emîrî Bl. No. : 531.
26. İstanbul İstanbul Millet Kth. Ali Emîrî Bl. No. : 1337.
27. Bursa Eski Eserler Kth. Ulu Câmi Bl. No. : 1764/3.
28. Bursa Eski Eserler Kth. Ulu Câmi Bl. No. : 1746/3.
29. Bursa Eski Eserler Kth. Genel Bl. No. : 2391/5.
30. Bursa Eski Eserler Kth. Orhan Bl. No. : 2081/6.
31. Bursa Eski Eserler Kth. Genel Bl. No. : 4389/1.
32. Bursa Eski Eserler Kth. Genel Bl. No. : 4983/1.

e. Muhtevâsi

İbn-i İsâ-yı Saruhânî'nin **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**'sı, esâsen yukarıda zikrettiğimiz hadîs-i şerîfde yer alan, Allâh'ın 99 isminin manzum olarak şerhidir. Ancak isimlerin şerhine geçmeden önce, bu şerhin yapılma sebebini anlatan bir kısım (1 - 29. beyit)³¹, Esmâ-i Hüsnâ zikrinin nasıl ve hangi şartlarda yapılaması gerektiğini anlatan bir giriş (30-52) yer almaktadır.

Eserin, başında yer alan kısımlar da dâhil olmak üzere tamâmı manzûmdur ve mesnevî tarzında yazılmıştır. Toplam beyit sayısı nüshalara göre farklılıklar arz etmektedir. Bizim bu çalışmamızda, 6 nüshanın karşılaştırılması sonucu meydana getirdiğimiz metin 868 beyit tutmuştur.

Allâh'ın isimleri şerhedilirken belli bir beyit sayısı gözetilmemiştir. Meselâ "Allah" ismi 24 beyitle şerhedilirken (53-76), "Rahmân" ismi 13 (77-89), "Rahîm" ismi 11 (90-100), "Melik" ismi 7 (101-107), "Cebbâr" ismi 14 (160-173), "Gaffâr" ismi 6 (216-221), "Rezzâk" ismi 3 (247-249), "Muizz" ismi 5 (294-298), "Müzill" ismi 4 (299-302), "Hamîd" ismi 14 (515-528), "Mümît" ismi 20 (564-583), "Müteâl" ismi 8 (693-700), "Nûr" ismi 19 (796-814) beyitle şerhedilmiştir. Rastgele seçtiğimiz bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, Allâh'ın isimlerinin her biri, en az 3 beyit olmak üzere, muhtelif adetteki beyitlerle açıklanmıştır.

Yapılan şerhler, Allâh'ın isimlerinin her birinin kelime olarak ifâde ettiği mânâ ve bu mânâ çerçevesinde îzâh değildir. Yapılan iş, daha çok, Allâh'ın kudretinin, o isminin ifâde ettiği mânâ çerçevesindeki tecellîleri, bu tecellîlerin insanların hayâtındaki olaylara etkileri üzerinde durulmuştur. Ancak genel olarak, ismin yukarıda zikrettiğimiz havâssı da gözönünde bulundurularak, isimlerin mânâlarıyla bağlantılı olmadan, Allâh'ın o isminin zikredilmesinin, insanın hayâtında karşılaşılabilecek hangi olayın nasıl tahakkuk etmesini sağlayacağı; hangi sıkıntının giderilmesinin, hangi isteğin yerine gelmesinin çâresi olacağı belirtilmiş; hangi dünyevî ve uhrevî kazançların elde edileceği anlatılmıştır. Bunun için bir ismin ne zaman ve ne kadar zikredilmesi gerektiği de belirtilmiştir.

Bu anlattıklarımız için bazı örnekler şöyledir :

"Hâfi" isminin belli sayıda zikredilmesi, düşmanlar karşısında üstünlük elde edilmesini (277,278), düşmanın dize gelip yalvarmasını, hattâ elçi göndererek teslim olmasını (278-281) sağlar. "Râfi" ismi, köle, hür, genç, ihtiyar herkesin işlerini yoluna koyar (291, 292); rüzgâr estirir (298). "Muizz" ismi. ebedî saâdete erdirir (296); dünyâda ve âhirette iyi nâm kazandırır (297). "Basîr" ismi, kişinin sevdiği kimseyi görmesine (313, 314), büyük insanların huzurunda kolaylıklar elde etmesine (317) vesîle olur. "Halîm" ismine devâm

³¹ Bundan sonra verilecek olan rakamlar, hazırladığımız karşılaştırmalı metnin beyit numaralarıdır.

eden kederli ise neşeye kavuşur, hapiste ise kurtulur (340), zâlimin zulmünden ve gazabından emîn olur (341), sihirden korunur (343), sihir yapan bu huyundan vaz geçer (345).

Diğer bazı isimleri zikredenlerin elede edecekleri şunlardır :

Selâm :

Bu ismi zikredenler, âfetlerden korunur (121); kazâlardan, belâlardan emîn olur (122); yangından kurtulur ve yangın söner (123); su taşkınlıklarından (124), denizde fırtınadan (125) ve yırtıcı hayvanlardan (126) korunur.

Vehhâb :

Vehhâb ismini belirtilen sayıda zikredenin, dünyâ, emrine musahhar olur, malı ve itibârı artar (243); uğursuzluk gider, büyük mutluluk elde edilir (246).

Gafûr :

Günahlar afv olur (358), Allâh'ın rahmeti nasîb olur (359, 360), fakirse zenginleşir (361).

Kerîm :

Dertliler devâ bulur (407), zehirlere karşı panzehir olur (408), zayıflar kuvvet bulur ve fakirler zenginleşir (409), borçlu borcunu öder (410); sevgili, cevrinden vaz geçer (411).

Vedûd :

Sevenle sevileni birleştirir, aradaki soğukluğu giderir, sevenler birbirine kavuşurlar (435-437); düşmanla dost olunur (438); gönlün pası gider (439), gönle rahatlık ve güzellik gelir (441, 442).

Muahhir :

Sultanın yanında bulunanları, onun gazabından korur (647, 648); onun sevgisini kazanmaya vesîle olur (651); başkalarının hased ve kininden emîn kılar (649, 650).

Afüvv :

Büyük günahlardan alıkor (722); günahlar afv olur, her türlü derdin devâsı elde edilir (723); kötülüklerden uzak olunur, gönül karanlığı gider, gönle nûr dolar (724), kişi ahlak güzelliğine kavuşur (727, 728).

İşlenilen konular arasında, düşmanlarla münâsebetler; düşman karşısında güçlü olma, düşmana karşı gâlip gelme, düşmanı mağlup etme, düşmanın dize gelmesi, teslim olması, düşmanla barış yapma gibi konular sık sık işlenmiştir. Bunun İbn-i İsmâ'nın yaşadığı Kânûnî döneminin özelliklerinden kaynaklandığını kabul etmek herhalde yanlış olmaz. Zîrâ o dönem, Osmanlı Devleti'nin çok güçlü olduğu, Doğu'da ve Batı'da birçok savaflara girdiği, düşmanlarla karşı karşıya bulunduğu bir dönemdir. Bu bakımdan, insanların cebhede savaşırken veya cebhe gerisinde, evinde otururken Esmâ-i Hüsnâ zikri ve duâlarla Allâh'ın yardımını talep etmelerinin yolu gösterilmiş olmalıdır. Bu konuların işlendiği isimler şunlardır : Melik, Mü'min, Müheymin, Cebbhar, Mukît, Vedûd, Mecîd, Bâis, Kavî, Velî, Mümît, Kâdir, Muktader, Âhir, Zâhir.

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'da, Esmâ-i Hüsnâ şerhlerinin içinde dikkati çeken çok önemli bir husus, canlı bir hayâtın yer almasıdır. İbn-i İsmâ, açıklamalarını âfâkî ve teorik konulara göre yapmamıştır; yaşanan ya da kendisinin ve çevresindeki insanların yaşadıkları ve yaşayabilecekleri hâdiseleri dile getirmiştir. Bunlardan, İbn-i İsmâ'nın gerçekten hayâtın içinde, halkın arasında yaşamış, hayâtın her türlü çilesini çekmiş ve görmüş bir halk adamı olduğu; bir köşeye çekilip hayattan kopuk bir tekke hayâtı yaşamadığı anlaşılmaktadır. Onun Esmâ-i Hüsnâ şerhi içinde yer alan, bahsettiğimiz canlı hayatla ilgili bazı örnekleri zikretmek istiyoruz :

Yağmurun bitkilerin canı olması :

Anuñ lutfi imiş âbı hayâtuñ
Nitekim cânıdur yağmur nebâtuñ (61)

Yangın :

Eğer bir 'arzi âteş tutsa nâ-gâh
Bu ismi turma sür def' itsün Allâh (123)

Irmak taşkını :

Tarîkından çıka ger taşra ırmak
Koma dilde Selâm isterseñ ırmak (124)

Dedi-kodu :
O mü'min kurtula hasmuñ elinden
Emîn ola dañi halkuñ dilinden (134)

İş-âlet, insanın âlete olan ihtiyâcı :
Mukadder işde var elbetde âlet
Mukadder olmayanı kesmez âlet

Hudâ kâdirdurur âletsüz işler
Kul işinde gerek âlet dimişler (157, 158)

Göze kül dolması :
'Adem rengini bağlar ol hatab tek
Gerek gözine kül tolnca sürmek (224)

Fısatcılık :
Kadîm düşmen gibi fırsat gözetme
Değül erlük buña fırsat gözetme (233)

Sakat at ve serçe :
Sakat atuñ getür yirine sagın
Hatâ'en serçenuñ kesme ayagın (239)

Güreşmek, silah tutmak ve yay çekmek :
Güreş tutan silâh tutan çeken yay
Mukît ismin süreler çekeler yay (390)

Altın sayma ve borç ödeme :
Bula kâdir değülken sayup altun
Edâ-i deyn ide sürdükce medyûn (410)

Gül-bülbül :
Bu güllerden koñu almadı kimse
Bu bülbüllerden işitmedi nagme (493)

Unutkanlık ve sevdâ :
Şunuñ kim 'aklınuñ noxsânı vardur
Unudur bildüğün nisyânı vardur

Kaçar hâtırda kalmaz görse rü'yâ
Yañûd 'ârız olupdur aña sevdâ (529, 530)

Nehir-deniz-kayık :
Gerek nehre girüp mâdan geçerken
Ya zevrak üzre deryâdan geçerken (635)

Atla sudan geçmek :
Dinile tehlike yirlerde karşı
Ya at koşup ya geçerken akarsu

Âile hayâtı :
Karı-koca ola yañûd kız oğlan
Ki cezb itmekde kalbi cümle yeksân (690)

Katında bir er ü 'avret kız oğlan
Ulu kiçi ber-â-ber bende sultân

Yavaş eyler yavuz olanları bu
Yüzsüzlere viren budur eyü hû

Şular kim yüzsüze ‘avret olupdur
Elinden rûz şeb ‘âciz kalupdur

Ne kahr itse çeker koyup gidemez
Ogul kız hâsıl itmiş redd idemez

Soñun sanar yahûd sâhib nesebdür
Ki redd-i ‘ırza yâ ‘azle sebebdür

Dilirse ol zenile zindegâni
Ra’ûf ismine depretsün zebânı (733-738)

Ya şol hâtûn ki erle birliğı yok
Gice gündüz çekişdür dirliğı yok

Erinüñ başı taşra gayrı gözler
Eve gelse ider bî-hûde sözler

Titizdür dirliğı yavuz hûludur
Fu’adı kibr ü kinile toludur

Anuñ gibi ere hâtûn bu nâmı
Sürüp de başına daksun licâmı

Anı hayvân gibi yetsün yürisün
Murâd idindüğün itsün yürisün (739-743)

Seven - sevilen ilişkisi :

Ferah buldum bu teşhîre irişdüm
Sanasın sevdüğüm buldum görüşdüm (264)

Şu dil-ber kim ide cevri ü cefâ çok
Yalandur kavli hiç ‘ahde vefâ yok (411)

Kanı şol yârı görmez gözledükce
Bulumaz yolca izin izledükce (414)

Kanı ‘âşık ki yâre irişmemişdür
Kulakdan ‘âşık olmuşdur görmemişdür

Ne zâhirde ne bâtında görüpdür
Hemân gönlünü semâ’ıyla virüpdür (535, 536)

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'da, aşağıdaki örneklerde, âyetlerden Arapça metin hâlinde iktibaslar da yapılmıştır :

Hayât âbına isterseñ eğer râh
Beğüm zikri it dinildi "fe'zküru'llâh" (60)

Buradaki "fe'zküru'llâh" ibâresi, bu şekliyle çeşitli âyet-i kerîmelerde³² yer almakta; bazı âyetlerde de "ve'zküru'llâh" şeklinde geçmektedir³³ ve "*Allâh'ı zikrediniz.*" anlamındadır.

³² Bakara II, 198, 200, 239; Nisâ IV, 103.

³³ Bakara II, 203; Enfâl VIII, 45; Cumua LXII, 10.

Dilerse "kâbe kavseyn"e irişe
Musavvir ismine dâyim dürişe (205)

Bu beyitte geçen "kâbe kavseyn" ibâresi, "Onunla arasındaki mesâfe, iki yay kadar, yahut daha da az kaldı." meâlindeki âyetin³⁴, "iki yay kadar" meâlindeki kısmıdır.

Günâh için ideler tevbe her-gâh
Didi Kur'ân'da "tûbû ila'llâh" (419)

Buradaki, "Allâh'a tevbe ediniz." anlamındaki "tûbû ila'llâh" ibâresi Kur'ân-ı Kerîm'de iki âyette geçmektedir. Bunların birincisi uzun bir âyetin son kısmıdır ve meâli şöyledir :

"...Ey mü'minler! topluca Allâh'a tevbe edin ki, felâha eresiniz." ³⁵

Diğeri de şu âyetin baş kısmındadır :

"Ey îmân edenler! Allâh'a yüreğin tevbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter ve Allâh'ın, peygamberi ve onunla berâber îmân edenleri utandırmayacağı günde, sizi, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokür. (O gün) onların nûru, önlerinden ve yanlarından koşar. Derle ki : Rabbiniz! Nûrumuzu tamamlama, bizi bağışla; çünkü sen her şeye kâdirsin." ³⁶

İlâh ol "kul hüva'llâhü Ehad"dür
Sanem bâtil Hak "Allâhü's-Samed"dür (619)

Bu beyitteki Arapça ibâreler, Kur'ân-ı Kerîm'in 112. sâresi olan İhlâs sûresinin 1. ve 2. âyetidir ve mealleri şöyledir :

"Deki : O Allah birdir. tekdir. Allah, Samed'dir (Her şey varlığına ve varlığının devâmını O'na borçludur. Her şey O'na muhtaçtır; O hiç bir şeye muhtaç değildir.)"

Kebâyir niyyetin itme hatâdur
Ki bu "lâ takrabû" emr-i Hudâ'dur (761)

Buradaki "lâ takrabû" ibâresi, çeşitli âyetlerde geçmektedir³⁷; buradaki yerine uygun âyetin ilgili kısmının meâli şöyledir :

"... Kötülüklerin açığına da, kapalına da yaklaşmayın ve haksız yere, Allâh'ın yasakladığı cana kıymayın. Düşünesiniz diye Allah size bunları tavsiye etti." ³⁸

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'da dikkati çeken diğeri bir husus da peygamber kıssalarına yer verilmiş olmasıdır. Bu kıssalarda geçen bazı hususlar, bazan bir benzetme unsuru olarak, bazan da o peygamberin sâhip olduğu mertebeye ve nimete nasıl ulaştığına işaret edilerek yer verilmiştir. Bu örnekler şöyledir :

Hiz. Yûsuf :

Hiz. Yûsuf'a çeşitli beyitlerde yer verilmiştir. Bunlardan birinde, "Azîz" ismini zikrederek Mısır'a sultan olduğuna işaret edilmiştir :

Makâm-ı Yûsuf iken çâh-ı Ken'ân
Sürüp bu ismi oldu Mısır'a sultân (153)

Yine başka bir beyitte, Hiz. Yûsuf'un Mısır'a sultan oluşu, "Aliyy" ismini zikredenlerin, insanların gönlünde nasıl taht kuracaklarının bir örneği olarak getirilmiştir :

Olasın Yûsuf-ı cân Mısır-ı dilde
Ki sultân olasın her bir gönülde (376)

Hiz. Yûsuf'un Mısır'a sultan oluşu, bu defa, "Nâfi" ismini zikredenlerin ulaşacağı mertebeye örnek olarak getirilmiştir :

Kıyâs it fazlını bu nâmuñ iy cân
Süren ednâ kul olur Mısır'a sultân

³⁴ Necm LIII, 9.

³⁵ Nûr XXIV, 31.

³⁶ Tahrîm LXVI, 8.

³⁷ Nisâ IV, 43; En'âm VI, 151, 152; İsrâ XVII, 32, 34.

³⁸ En'âm VI, 151.

Hz. Yûnus :
Sâdece bir beyitte Hz. Yûnus'un balık karnındaki hâline işâret edilmiş ve "Müheymin" ismini zikrederek duâ ettiği belirtilmiştir :

Balık karnında Yûnus oldu meşgûl
Du'âsı müşterîde oldu makbûl (146)

Hz. Süleymân :
"Hakîm" ismi açıklanırken bir beyitte, insanların gönlünü elde etmek için bu ismin zikredilmesi gerektiği belirtildikten sonra, buna örnek olarak Hz. Süleyman ile Belkıs'ın münâsebetleri örnek gösterilmiştir :

Bunuñla sayd olur oldukca cânân
Bunuñla irdi Belkıs'a Süleymân (433)

Hz. Îsâ :
"Muîd" ismi açıklanırken, Hz. Îsâ'nın, nefesiyle ölüleri diriltmesine işâret edilmiştir :
Nebiyi-i mürsel olan İbn-i Meryem
Hayât için ururdu mürdeye dem (552)

Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ :
"Kahhâr" isminin şerhinde Nemrûd'un Hz. İbrâhîm'e, Fir'avun'un da Hz. Mûsâ'ya olan düşmanlıkları dile getirilmiştir :

Kadîm düşmân Halîlu'llâh'a Nemrûd
Kelîmu'llâh'a hem Fir'avn bî-sûd (228)

Hz. Mûsâ :
Hz. Mûsâ'nın "Halîm" ismini zikrederek Allâh'ın Kelîm'i olduğu üzerinde duruluyor :
Sürüpdür Hazret-i Mûsâ Halîm'i
Kim oldur Hazret-i Hakk'uñ Kelîm'i (342)

Halîm ismi mukadder olmayaydı
Ki Mûsâ'nuñ diline gelmeyeydi (348)

Ko cebri gel beru cânâ Halîm'i
Sür imdi sürdi Allâh'uñ Kelîm'i (350)

"Vâcid" isminin şerhinde Hz. Mûsâ'nın Fir'avun karşısında ejderhâ hâline gelen asâsına ve Hz. Mûsâ ile Fir'avun'un birbirleri karşısındaki durumlarına telmih vardır :

'Asâdur bu ol ejderhâ gibidür
Kim ol Fir'avn bu Mûsâ gibidür (597)

Hz. Eyyûb :
"Muahhir" isminin açıklanmasında Hz. Eyyûb'un sabrı örnek gösterilerek sabrın önemine işâret edilir :

Sabır def'-i belâdur hulk-ı Eyyûb
Anuñçün her işüñ te'hîri mergûb (656)

f. Edebî Yönü

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ, mesnevî tarzında yazılmış, karşılaştırmalar sonucu bizim elde ettiğimiz ortak metne göre, 868 beyitten meydana gelmiş bir manzûmedir³⁹. Edebîyatımız içindeki yerini anlatırken belirttiğimiz gibi, edebiyat târihimiz içinde, Esmâ-i Hüsnâ şerhi türünün en tanınmış ve rağbet görmüş eseri olmakla birlikte, edebî özellik bakımından vasat bir şiirdir. Çok güçlü ve özgün söyleyiş biçimleri pek göze çarpmamaktadır. Bunun yanında şiir değeri olmayan, basit sözler de değildir. İbn-i Îsâ'nın diğer şiirlerinde tasavvufî konuların bütün derinlikleri, özellikle vahdet-i vücûd konusu çokca işlendiği halde, Esmâ-i Hüsnâ şerhinde o konulara hemen hemen hiç yer verilmemiştir. Bu eser, fayda umularak halk için yazılmış; her tür

³⁹ C nüshasının sonunda, "Cümle İbn-i Îsâ'nun beyiti : 916" şeklinde bir not var ise de, eserin, C nüshası da dahil olmak üzere, karşılaştırmalar bonucunda ortaya çıkan metni bu kadardır.

insanın okuyup rahatlıkla anlayabileceği bir üslupla işlenmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan o insanların yerine getireceği konular ele alınmış ve bu konular çerçevesinde derin şiir temalarına yer verilmemiştir.

Baştan sona manzum olan mesnevî tarzındaki eser, "**me fâ î lün / me fâ î lün / fa û lün**" kalıbı ile yazılmıştır. Vezin genellikle doğru uygulanmıştır. Sadece birkaç mısırda vezin tutmamaktadır. Metin içinde vezni tutmayan mısraların sonunda, (***) işâreti ile bu durum belirtilmiştir.

Arapça ve Farsça asıllı bazı kelimeler, çoğu yerde asıl kalıplarıyla kullanıldığı halde, bazı yerlerde, bilinçli bir şekilde veznin tutması için Türkçe'de söylendiği şekliyle kullanılmıştır. Bunlara âit bazı örnekler şöyledir : Hayavân - hayvân (32), ismse - isimse (50), Hakk'uhn - Hak'uhn, adlden - adilden (98), fazldur - fazıldur (99), elf - elif (159), fakr - fakır (247), bî-zehr - bî-zehir (280), hüzn - hüzün (462).

Mesnevînin kâfiyeleri de kurallara uygundur. Genellikle tam ve zengin kâfiye kullanılmış, rediflere çok az yer verilmiştir. Kâfiyenin uygun düşmesi için mânâ zorlanmamıştır. Kâfiyelerde bazan, başarılı bir şekilde cinâs kullanılmıştır :

‘Aceb kâdirdür O ne istersi işler
Ki âsândur aña her dürlü işler (56)

Yine bir isme başladum Rahîm ol
Gel iy şâhum gazab terk it rahîm ol (90)

Tarîkından çıka ger taşra ırmak
Koma dilde Selâm isterseñ ırmak (124)

Dime sen görmedüm hiç Anı cebbâr
Benüm cevher didüğüm ism-i Cebbâr (161)

Ki seksenbir ile oniki kez yüz
Süren bulur yavuzlardan yüz (219)

Ki sürdükce yediyüz yetmiş olsun
Belâ burcına mirrîh yetmiş olsun (302)

Mukadderdür eğerçi cümle işler
Sebebsüz sanma anı kimse işler (347)

Gelür karşısına geñez tolanur
Tecellî şevkına âlem tola nür (474)

Aded ell'altı sâ'at müşterîdür
Bu nâma ‘ışk eri hep müşterîdür (542)

Şerhde mânâyaya dayalı edebî sanatlarla pek az rastlanır. Ancak bir yerde, Hz. Peygamber'in medhi için hüsn-i ta'lîl sanatına başvurulmuştur :

Anuñ ‘ışkında ser-gerdândur eflâk
Safâdan çarh urur cûst-i câlâk

Güneş her günde devr ider semâyı
İder nûrın ala andan bahâyı

Koñusun almaga dâyim yeler yil
Geçer her gün nice sahrâ nice il

Yüzün yire koyup dâyim akar su
O zât-ı pâki bulmakçün tutar cû (26 - 29)

g. Dili

Edebî yönünü anlatırken **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**'nın halk için ve halkın anlayacağı şekilde, derin edebî sanatlarla yer verilmeden kaleme alındığını belirtmiştik. Aynı durum kullanılan dilde de kendini

göstermektedir. Ağır ağıdalı dil kullanılmamıştır. Arapça ve Farsça tamlamalara çok az yer verilerek, o dillerden dilimize geçen kelimeler, genellikle Türkçe'deki normal cümle yapısı içinde müstakil olarak kullanılmıştır. Arapça ve Farsça kelimelere, bir özenti şeklinde özellikle yer verlimediği gibi, gerekli olduğu yerde de hiç tereddütsüz kullanılabilmiştir. Bu bakımdan dilinde, Arapça ve Farsça asıllı kelimelerle Türkçe kelimeler arasında denge oluşmuştur. Kullanılan Arapça ve Farsça asıllı kelimeler, genellikle çok kimsenin bileceği ve anlayacağı kelimelerdir.

Mesnevî zâten 11 hecelik mısralardan oluştuğu için cümleler de buna göre kısadır. Genellikle her mısra bir cümledir; iki mısra tek cümle olarak kullanıldığı yerler çok azdır. Vezin ve kâfiye zarûreti dolayısıyla cümlelerin devrik olması kaçınılmaz olmakla beraber, karmaşık değildir.

Anlattığımız dil ve cümle özelliklerini gösteren bazı örnekler sunmak istiyoruz :

Hudâ zulm eylemez ağıyâra yâre
Çeker kul kendüzin kendüsü dâre (70)

Selâm ismin süren olur selâmet
Gelürse başına biñ dürlü âfet (121)

Mukadder işde var elbetde âlet
Mukadder olmayanı kesmez âlet (157)

Olur mı ol saña yâr-ı muvâfik
Gelür mi fi'line kendi mutâbık (258)

Ululardan ulunuñ virdidür bu
Bunu vird idinen çekmeye korhu (353)

Velî ola Velî ismine meşgûl
Velîler zümresinde haşr ola ol (512)

Götür havfı gider vehm ü hayâli
Bulardan eyle dâyim kalbi hâlî (609)

Ehad'dür eyleyen kalbi mücellâ
Ehad'dür eyleyen kalbe tecellâ (616)

Yavaş eyler yavuz olanları bu
Yüzsüzlere viren budur eyü hû (734)

Bunuñla bendeler sultân olupdur
Bunuñla derdlüler dermân bulupdur (864)

İbn-i İsâ'nın bu eserinde kullandığı dilde dikkati çeken hususlardan biri de, aynı mânâyâ gelen farklı kelimeleri, yerine ve gerekliliğine göre kullanabilmiş olmasıdır. Bunun başlıca örnekleri şu kelimelerdir : Aded - şumâr - sağış - sayı / güneş - hurşîd - şems / sâat - vakt / su - âb - mâ / düşmân - adû - hasm / kalp - fuâd.

Uyku, korku, koku ve yoksul kelimelerindeki (k)lar, uyhu, korhu, kohu ve yohsul şeklinde (h) ile yazılmıştır.

Üzerinde çalıştığımız hareketli metinlerden tesbit edebildiğimiz bazı teleffuz şekilleri şöyledir :

1. -di'li geçmiş zaman 1. ve 2. tekil şahıs ile, 1. ve 2. çoğul şahıs ekleri vokallerle, yani (u) ve (ü) ile dir : İtdüm, geldüm, alddum, virdüñ, aldduñ, didiñ gibi.

2. -di'li geçmiş zaman 3. şahıs ekleri (-dı) veya (-di) şeklindedir : Oldı, gördi gibi. Osmanlı dönemi alfabesinde bu ekler istisnâsız (È) ile yazılır. ancak okurken dilimizde nasıl teleffuz ediliyorsa öyle okunur. Fakat **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**'nın hareketli metinlerinde (È)'dan ayrı olarak bir de hareke (kesre) konulmuştur. Biz bunu özel bir vurgu olarak kabul ettik ve metinde tamâmını (-dı) veya (-di) olarak yazdık.

3. -miş'li geçmiş zaman ekleri (-miş) veya (-miş) şeklinde kesre ile dir : Düşmiş, komş gibi.

4. Kelime ve zamirlerin sonuna gelen mülkiyet eklerinde yuvarlak vokaller kullanılmıştır : Anuñ, enbiyânuñ, ismüñ, beğüm, şâhum, benüm, senüñ, dilüñ gibi.

5. Haber eki tamâmen yuvarlak vokallerle yazılmıştır : Gerekdür, ümüddür, güneşdür, fazıldur, tolupdur gibi.

6. Bir isimden isim yapma eki olan -lık, -lik ekleri yuvarlak vokallerle dir : Erlük, eylük gibi.

7. Mensubiyyet ve donanma ifade eden, ekin hem omlumlu, hem olumsuz şekli yuvarlak vokallerle kullanılmıştır : Deñlü, gereklü, âletsüz, sebebsüz gibi

Verdiğimiz bu örnekler ile, burada zikredemediğimiz diğer teleffuz şekilleri, mümkün olduğu kadar metne yansıtılmıştır. Harekeli metinler, bu hususlarda hareket esaslarımızı oluşturmuştur.

5. Esmâ-i Hüsnâ Zikri ve Adâbı

Yukarıda Esmâ-i Hüsnâ konusunu anlatırken A'râf sûresi 180. âyette, "*O'na (Allâh'a) o isimlerle duâ edin.*" buyrulduğunu, bir hadis-i şerîfde de Allâh'ın güzel isinlerini ezberleyip sonuna kadar sayanların cennetle müjdelendiğini belirtmiştik.

İşte bu Allah buyruğu ve peygamber müjdesi, Esmâ-i Hüsnâ'nın tarîkat mensûbu olan veya olmayan bütün müslümanların dilinden düşürmedikleri zikri, yani virdi olmuştur. Bu husus tarikatlarca daha sistemli ve tertipli hâle getirilmiştir.

Allâh'ı zikretmek Kur'ân'da çeşitli yerlerde emredilmiştir. Bu âyetlerden birisi şöyledir :

"*Ey mü'minler! Allâh'ı çok zikredin. O'nu sabah akşam tesbîh edin.*"⁴⁰

İşte Kur'ân'daki bu âyetler, müslümanlar arasında Allâh'ı zikretmenin, bir ibâdet olarak müslümanlar arasında yaygınlaşmasına vesîle olmuştur. Esmâ-i Hüsnâ zikri de, yukarıda bahsettiğimi âyetlerin de işâretiyle bu ibâdetin ayrılmaz bir unsurudur. Zikri tarikatlar bir sisteme bağlamışlardır. Her tarîkatın kendi mensuplarına tavsiye ettiği bir zikir âdabı, usûlü ve sayısı vardır. Bu, o tarîkatın virdi, yani belli zamanlarda, belli miktarda tekrar edilerek okunan şeyler olarak kabul edilir. Esmâ-i Hüsnâ zikri de bazı tarikatların virdleri (evrâdı) arasındadır.

Bazı tarikatlar, Esmâ-i Hüsnâ'dan bazılarının asıl, bazılarının da fer' (fûrû') olarak kabul etmişlerdir. Bunlardan bir kısmı şöyledir :

Halvetiyye tarîkatı : Bu tarîkatta şu yedi Esmâ asıl kabul edilmiştir : Kelime-i tevhîd, Allâh, Hû, Hak, Hayy, Kayyûm, Kâhâr. Şu beş isim de fûrû' kabul edilmiştir : Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Allâh. Bu son beş isim, asıl kabul edilenlere ilâve edilir⁴¹.

Kâdiriyye tarîkatı : Kelime-i tevhîd, Allâh, Hû, Hayy, Vâhid, Aziz, Vedûd asıl kabul edilirken, Hak, Kâhâr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin, onlara ilâve edilecek fûrû' isimler olarak kabul edilir⁴².

İbn-i Îsâ-yı Saruhânî de hem bir tarîkat şeyhi, hem de halkın her türlü derdiyle ilgilenip onlara çâre arayan bir halk adamı olarak Esmâ-i Hüsnâ zikrine önem vermiştir. Esmâ-yı Hüsnâ'yı nazmen şerh ederken, onların zikir olarak hangi esaslar ve usuller gözetilerek okunması gerektiğini de çeşitli yerlerde açıklamıştır.

İbn-i Îsâ'ya göre Esmâ zikri bütün nebîlerin, bütün velîlerin ve bütün mü'minlerin evrâdıdır :

Budur evrâdı cümle enbiyânuñ
Dañi gelmiş gelecek evliyânuñ

Kamu ümmet olanlar Mustafâ'ya
Ki kâyillerdür Esmâ-i Hudâ'ya (35, 36)

Bir beyitinde hangi şartların ve kâidelerin var olduğunu açıkladığını belirtir :

Şerâyitden kavâyiddin ne kim var
İdelüm iktidâr oldukça izhâr (41)

Gerçekten de eserinin çeşitli yerlerinde bunları değişik vesîlelerle açıklamıştır. İbn-i Îsâ'ya göre Esmâ zikri için bir mürşidden icâzetli olmak gerekmektedir :

Şu kimse isme meşgûl olmak ister
İcâzet çün gerekdür aña reh-ber (42)

Ancak böyle bir icâzete ve bağlılığa sâhip olmayanların da Esmâ zikrinden mahrûm kalmaları söz konusu değildir :

Eğer reh-ber yoğusa çekmesün gam
Disün ol İbn-i Îsâ'dan mücâzem (43)

⁴⁰ Ahzâb XXXIII, 41, 42.

⁴¹ M. Sâdık Vicdânî, **Tomar-ı Turuk-ı Aliyye (Halvetiyye Silsile-nâmesi)**, s. 29.

⁴² M. Ali Aynî, **Tasavvuf Târîhi**, s. 250. Diğer tarikatların evrâdı içinde Esmâ-i Hüsnâ'nın yeri hakkında geniş bilgi için bkz. H. İbrahim Şener, **Türk Edebiyatında Manzum Esmâü'l-Hüsnâlar**, s. 87, 88.

Buna niyetlenenin her şeyden önce vaktini bilmesi gerekir :
Gerekdür sâatin bilmek daḥî hem
Kişi bir isme meşgûl olduğu dem (52)

İşte bu vakit tesbît edildikten sonra, zikre başlamadan önce abdest almak ve nâfile namâz kılmak gerekmektedir :

Alup âb-dest iki rek'at namâzı
Nevâfilden kılup itsün niyâzı (46)

Arkasından yedi kere nefy-i isbât, bundan sonra da, Eûzü-Besmele ve yedi salavât getirilir :
Yedi kerre gerekdür nefy-i işbât
E'ûzü Besmele seb'a salavât (47)

Bu vakitte yiyip içmek söz konusu değildir, aç bulunulmalıdır :
Yiyüp içme dilek vaktinde aç ol
Dilerseñ bulasın maksûduña yol (320)

Bütün bunlar şekli ve zâhiri hallerdir; esas olan dâhilî ve mânevî hâlin uygun olmasıdır :
Hem ol tâlib ola sâdık müselmân
Bulna kalbi içre nûr-ı îmân

Helâl ola yidüğü giydüğü hem
Ola hem i'tikâdı pâk ü muhkem (44, 45)

Bütün bu şartlar yerine getirildikten sonra artık Esmâ zikrine başlanabilir. İlk önce İhlâs ve Fâtiha sûreleri ile Âyete'l-Kürsî okunur :

Yüz İhlâs Fâtiha toksantokuzdur
Hemân bir Âyete'l-Kürsi'yle yüzdür (48)

Sonra her ismin başına "yâ" nidâsı getirilmek sûretiyle, hangi isim kaç kere söylenecekse o kadar tekrâr edilir :

Gerek yâ-yı nidâ ism evveline
Teleffuzdan tazarru'lar biline (49)

Bittikten sonra da duâ edilir :

Tamâm oldukda her ismüñ şumârı
Duâ itsün kabûl eyleye Bârî (51)

Zikrin ve duânın tesirli olması için Allâh'ın rızâsını gözetmek şarttır :

Rızâsı olmadığı yirde anuñ
Ebed te'sîri olmaz işbu nâmuñ (762)

İbn-i İsâ, Esmâ zikrine başlamadan önce bu şartların yerine getirilmesini tavsiye etmektedir. Ondan sonra zikre başlanabilecektir. O, eserinde her ismin hangi vakitte ve kaç adet zikredilmesi gerektiğini de, genellikle son beyitte belirtmiştir. Buna göre her ismin zikredileceği vakit ve adet bellidir.

İbn-i İsâ'nın belirttiği bu vakitler yedi tânedir :

1. Güneş,
2. Müşteri (Jüpiter, Mars),
3. Zühre (Venüs, Çobanyıldızı),
4. Mirrîh (Merih),
5. Kamer (Ay).
6. Utârid (Merkür),
7. Zuhâl (Satürn).

Görüldüğü gibi, Allâh'ın isimlerinin zikredileceği vakitler bazı gezegenlerin isimleriyle anılmaktadır. İbn-i İsmâ, eserinde⁴³, şema hâlinde, bu vakitlerin hangi günün hangi kısmına isâbet ettiğini takdîm etmiştir. Günün bu kısımları da şunlardır :

1. Sabah,
2. Kuşluk,
3. Zevâl (Güneşin tam tepe noktaya ulaştığı ân),
4. Öğle,
5. Mâ-beyn (Öğle ile ikindei arası),
6. İkinci,
7. Akşam.

İsimlerin zikredileceği vakitler, her günün bu kısımlarından farklı birine isâbet etmektedir. Onların isâbet ettiği, günün bu kısımları daşunlardır :

Güneş : Pazartesi, mâ-beyn ; Salı, kuşluk ; Çarşamba, ikindi ; Perşembe, zevâl ; Cuma, akşam ; Cumartesi, öğle ; Pazar, sabah.

Müşteri : Pazartesi, zevâl ; Salı, akşam ; Çarşamba, öğle ; Perşembe, sabah ; Cuma, mâ-beyn ; Cumartesi, kuşluk ; Pazar, ikindi.

Zühre : Pazartesi, ikindi ; Salı, zevâl ; Çarşamba, akşam ; Perşembe, öğle ; Cuma, sabah ; Cumartesi, mâ-beyn ; Pazar, kuşluk.

Mirrîh : Pazartesi, öğle ; Salı, sabah ; Çarşamba, mâ-beyn ; Perşembe, kuşluk ; Cuma, ikindi ; Cumartesi, zevâl ; Pazar, akşam.

Kamer : Pazartesi, sabah ; Salı, mâ-beyn ; Çarşamba, kuşluk ; Perşembe, ikindi ; Cuma, zevâl ; Cumartesi, akşam ; Pazar, öğle.

Utârid : Pazartesi, akşam ; Salı, öğle ; Çarşamba, sabah ; Perşembe, mâ-beyn ; Cuma, kuşluk ; Cumartesi, ikindi ; Pazar, zevâl.

Zuhal : Pazartesi, kuşluk ; Salı, ikindi ; Çarşamba, zevâl ; Perşembe, akşam ; Cuma, öğle ; Cumartesi, sabah ; Pazar, mâ-beyn.

Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'dan yaptığımız tesbitlere göre bu vakitlerde okunacak isimler ve adetleri şunlardır :

Güneş : 1. Allâh (66), 2. er-Rahmân (298), 3. er-Rahîm (386), 4. el-Melik (90), 5. es-Selâm (131), 6. el-Hâlık (731), 7. el-Bârî (204), 8. el-Bâsıt (72), 9. er-Râfi‘ (351), 10. el-Muizz (117), 11. el-Basîr (300), 12. el-Hakem (68), 13. el-Adl (104), 14. el-Gafûr (1286), 15. el-Aliyy (110), 16. el-Hafîz (998), 17. el-Mukît (550), 18. el-Celîl (73), 19. el-Bâis (573), 20. el-Muhsî (148), 21. el-Hayy (18), 22. el-Kâdir (305), 23. el-Muktedir (744), 24. el-Evvel (37), 25. el-Vâlî (47), 26. el-Afüvv (156), 27. Zül-Celâli ve'l-İkrâm (1100), 28. el-Ganî (1060), 29. el-Mâni‘ (161), 30. en-Nûr (256), 31. el-Hâdî (20), 32. el-Bâkî (113), 33. er-Reşîd (514), 34. es-Sabûr (298).

Müşteri : 1. el-Kuddûs (170), 2. el-Müheymin (145), 3. el-Mütekebbir (662), 4. el-Kahhâr (306), 5. el-Alîm (150), 6. el-Kâbîz (903), 7. es-Semî‘ (180), 8. el-Kebîr (231), 9. el-Müşteri (55), 10. eş-Şehîd (319), 11. el-Hamîd (62), 12. el-Mübdî (56), 13. el-Kayyûm (156), 14. es-Samed (134), 15. et-Tevvâb (409), 16. el-Muksıt (219), 17. el-Câmi‘ (114), 18. el-Bedî‘ (86).

Zühre : 1. el-Mü'min (136), 2. el-Gaffâr (1281), 3. el-Vehhâb (14), 4. er-Rezzâk (308), 5. el-Latif (129), 6. eş-Şekûr (526), 7. el-Hasîb (80), 8. el-Kerîm (270), 9. er-Rakîb (312), 10. el-Mecîd (57), 11. el-Vekîl (66), 12. el-Mefîn (500), 13. el-Muhyî (68), 14. el-Mâcid (48), 15. el-Birr (202), 16. el-Muğnî (1100), 17. el-Vâris (707).

Mirrîh : 1. el-Azîz (94), 2. el-Cebbâr (206), 3. el-Müzill (770), 4. el-Kavî (110), 5. el-Velî (46), 6. el-Mümît (490), 7. el-Vâhid (19), 8. el-Ehad (13), 9. el-Âhir (801), 9. el-Müntakim (630), 10. ed-Dârr (Ġ).

Kamer : 1. el-Musavvir (336), 2. el-Habîr (812), 3. el-Vâsi‘ (137), 4. el-Hakîm (78), 5. el-Vedûd (20), 6. el-Bâtn (62).

Utârid : 1. el-Fettâh (489), 2. el-Azîm (1020), 3. el-Muîd (124), 4. er-Raûf (286), 5. Mâlikü'l-Mülk (212).

Zuhal : 1. el-Hâfîz (1481), 2. el-Halîm (88), 3. el-Vâcid (14), 4. el-Mukaddîm (184), 5. el-Muahhir (184), 6. ez-Zâhir (1106), 7. el-Müteâl (551), 8. el-Nâfi‘ (201).

⁴³ Bkz. **Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ**, A, vr. 42b; C, vr. 30; H, vr. 27b; K, vr. 1a.